

ІНОЗЕМНІ СТУДЕНТИ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Наведено актуальну статистику щодо іноземних студентів, які навчаються в українських вищих навчальних закладах, розглядається історія фахової підготовки іноземців в Україні. Увага акцентується на проблемі соціалізації іноземних студентів, запропоновано виокремлення таких етапів соціалізації: соціальна адаптація, соціальна інтеграція та соціальна індивідуалізація. Розглянуто організаційні структури ВНЗ, які опікуються питаннями перебування іноземних студентів. Визначено напрями соціально-педагогічної діяльності щодо підвищення ефективності процесу соціалізації іноземних студентів.

Ключові слова: іноземні студенти, соціалізація, соціальність, соціальне виховання, освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу.

Постановка проблеми. У сучасному світі навчання не може обмежуватися лише національними пріоритетами. Освіта, набуваючи ознак глобальності, забезпечує умови для стійкого розвитку людини, суспільства, держави. Міжнародне співробітництво є могутнім важелем розвитку світової вищої освіти та має відігравати важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння й толерантності, формуванні взаємної довіри між народами та країнами. У сучасних умовах розвитку суспільного життя в Україні, коли заклади вищої освіти набули значної автономності, суттєво посилюється роль міжнародної діяльності, навчання іноземних громадян стає важливим чинником зміцнення авторитету та престижу вищого навчального закладу, що зумовлює актуальність дослідження освітньої міграції в соціокультурному просторі України. Важливим завданням вищих навчальних закладів України є вихід на міжнародний ринок освітніх послуг, одним зі шляхів вирішення якого може стати успішність соціалізації іноземних студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітню міграцію в контексті розвитку освітньої системи України досліджували: О. Горчакова, А. Гриненко, В. Журавський, О. Нітенко, Я. Ромашова, О. Ястремська та ін. В останні роки різні аспекти підготовки студентів-іноземців у вищих навчальних закладах вивчали українські та зарубіжні дослідники: І. Аль-Шабуль, Л. Асейкіна, Н. Булгакова, Л. Васецька, Н. Василенко, Т. Дементьєва, Є. Лінь, О. Євдокимова, І. Зозуля, В. Коломієць, В. Костомаров, І. Кушнір, Лінь Хай, Л. Мазітова, Н. Маяцька, Т. Меркулова, В. Ніколаєнко, О. Палка, О. Резван, Л. Рибаченко, Є. Степанов, Н. Терещенко, Н. Ушакова, А. Чистякова, Цзан Юєці, Цзінь Нань, О. Щукін та ін. Питання соціальної, соціально-психологічної та соціокультурної адаптації іноземних студентів до умов іншомовного соціокультурного середовища розглядали К. Буракова, Л. Бутенко, І. Гребеннікова, Дін Сінь, М. Іванова, Т. Кияшук, А. Корміліцин, Д. Порох, Сін Чжефу, Ху Жунсі, Т. Язвинська та ін. Проблему соціалізації іноземних студентів порушувала Н. Грищенко.

Незважаючи на численні дослідження різних аспектів освітньої міграції, в сучасній науковій літературі недостатньо уваги приділяється вивченню іноземних студентів як об'єкта соціалізації в соціокультурному просторі України. Збільшення чисельності іноземних студентів у вищих навчальних закладах України потребує активізації дослідження специфіки цього контингенту студентської молоді в контексті сучасної соціокультурної ситуації.

Мета статті – розглянути іноземних студентів як об'єкт соціалізації в соціокультурному просторі України в аспекті глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти та світової освітньої міграції, вивчити статистичні дані щодо іноземних студентів у соціокультурному просторі України, проаналізувати етапи розвитку підготовки іноземних громадян у системі вищої освіти України.

Результати теоретичного дослідження. Початок ХХІ ст. ознаменований зростанням чисельності міграцій, зокрема освітніх. В. Шейко зазначає: "Сучасний стан розвитку суспільства, його майбутнє, його добробут багато в чому залежать від рівня та якості освіти. Країни, в яких вища освіта є пріоритетною в розвитку суспільства, одержують близько третини національного доходу завдяки саме системі вищої освіти" [9, с. 290]. Надання освітніх послуг стає однією з важливих експортних галузей для країн, що є лідерами на міжнародному ринку освітніх послуг. За даними Інституту Статистики ЮНЕСКО й Організації Економічного Співробітництва та Розвитку, загальний обсяг міжнародного ринку освітніх послуг нині перевищує 4,5 млн. іноземних студентів, спостерігається щорічне зростання цього ринку приблизно на 6,7%. Лідери в навчанні іноземних студентів – країни Євросоюзу (38% ринку) та Північної Америки (23% ринку). Головними регіонами – "донорами" студентських потоків є країни Азії (близько 52%), серед яких найвищий показник мають Китай (близько 20%) та Індія (близько 8%), а також

Малайзія, Марокко, В'єтнам, Росія, Індонезія, Іран, Непал, Пакистан. Згідно з даними цього самого Інституту, головними факторами, що впливають на вибір країни навчання, є: мова навчання, якість навчальних програм, вартість навчання і проживання, імміграційна політика країни навчання (можливість працевлаштування після здобуття освіти) [10; 11].

Згідно з визначеннями ЮНЕСКО та Організації Економічного Співробітництва та Розвитку, розрізняються поняття "мобільні міжнародні студенти" ("mobile international students") та "іноземні студенти" ("foreign students"). Так, мобільними міжнародними студентами є студенти, які перетнули національні чи територіальні кордони з метою навчання і на цей час статистично рахуються поза країною походження [10; 11]. Іноземними є студенти, якщо вони не є громадянами країни, яка здійснює збір статистичних даних, тобто, іноземні студенти визначаються за громадянством, а мобільні студенти – за попередньою країною проживання чи навчання [10; 11].

Л. Рибаченко характеризує іноземних студентів як іноземців, "які знаходяться в країні навчання з метою одержання освіти, підвищення її рівня, або виконують дослідження при науково-дослідних установах чи в навчальних закладах" [7, с. 5].

Навчання іноземних студентів має свою історію – як зазначає Л. Рибаченко, "саме іноземні громадяни були основним контингентом студентів західноєвропейських університетів, які з'явилися у XII ст." [7, с. 5]. На думку дослідниці, "справжня історія іноземних студентів починається на початку XIX ст. в країнах Середньої Європи" [7, с. 5]. Л. Рибаченко також зауважує: "Перші іноземні студенти на території сучасної України навчалися в Новоросійському (м. Одеса) університеті в 1865 році. В основному це були болгари, албанці, серби, боснійці" [7, с. 6].

Досліджуючи систему довузівської підготовки іноземних громадян в Україні, В. Груцк виокремлює сім етапів її розвитку: перший – зародження основ системи – від 20-х рр. XX ст. до початку Другої світової війни, пов'язаний з виникненням організаційних форм довузівської підготовки представників інших національностей; другий – пошук організаційних форм і методів навчання – кінець 40-х рр. і 50-ті рр. XX ст.; третій – становлення системи – 60-ті рр. XX ст., пов'язаний зі створенням мережі підготовчих факультетів; четвертий – розвиток системи – 70-ті – 80-ті рр. XX ст., характеризується стабільністю в розвитку системи навчання іноземних громадян, збільшенням кількості підготовчих факультетів, удосконаленням системи підготовки іноземних громадян, створенням нових підготовчих факультетів; п'ятий – перехідний – 1991–1997 рр., пов'язаний з переходом навчання іноземців на контрактну основу, введенням нової процедури організації структур, які здійснюють довузівською підготовкою іноземців – ліцензування освітніх послуг ВНЗ, створення основ нормативно-правової бази навчання іноземних громадян; шостий – становлення самостійної системи – 1998–2004 рр., коли відбувається вдосконалення нормативно-правової бази вищої освіти України, визначається порядок прийняття іноземців до вищих навчальних закладів; сьомий – розвиток самостійної системи – від 2005 року – триває нині і характеризується інтенсивним формуванням методики викладання української та російської мов як іноземних, виданням різноманітної навчальної літератури для іноземних студентів, впровадженням комп'ютерних технологій у навчальний процес, удосконаленням системи ліцензування освітніх послуг щодо підготовки іноземців [4, с. 4–5].

Згідно з даними Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України [1], який координує питання міжнародної освіти, у 2014/2015 н. р. підготовка іноземних студентів зі 143 країн світу здійснювалася в 176 навчальних закладах України. Станом на 1 січня 2015 р. в українських ВНЗ навчалося 63 172 іноземці. Найбільше студентів з Туркменістану (12 608), Азербайджану (9 987), Індії (4 238), Нігерії (3 213), Грузії (3156), Іраку (2896), Китаю (2 388), Йорданії (2 362), Марокко (2 320), Туреччини (1 705). Лідером за кількістю навчання іноземців є Харківська область, де навчалося 22 224 іноземні студенти, другу позицію посідає м. Київ, де навчалося 14 264 студенти, третьою за кількістю іноземних студентів є Одеська область, де здобували вищу освіту 7 136 студентів. Найбільша кількість іноземних студентів у таких навчальних закладах: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (4 563), Харківський національний медичний університет (3 347), Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця (2 537), Одеський національний медичний університет (2 477), Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова (1 997).

Найбільша кількість іноземних студентів навчалася для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" – 34 325 студентів (53,97%), освітньо-кваліфікаційного рівня "спеціаліст" – 20 005 (31,98%), освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" – 4 438 (7%); мовну підготовку проходили 2 822 студенти (4,5%), освітньо-кваліфікаційний рівень "молодший спеціаліст" здобували 165 іноземців (0,26%). За підставами зарахування спостерігався такий розподіл: навчання іноземців за контрактом – 61 831 іноземець (97,89%), за Міжнародними угодами, квотою МОН України – 887 (1,4%), за програмами академічного обміну – 411 (0,65%), за програмою підтримки закордонного українства – 41 (0,06%).

Особливим попитом серед іноземців в Україні користуються такі галузі: охорона здоров'я – 19 648 іноземців (31%); економіка – 15 150 (24%); гуманітарні науки – 3 369 (5,3%); інженерія, зв'язок – 2 578 (4,1%); правознавство – 2 407 (3,8%); транспорт – 2 170 іноземців (3,4%); будівництво й архітектура – 2 078 (3,3%); ІТ – 1 859 (2,9%); природничі науки – 657 (1%); міжнародні відносини – 595 (0,94); харчова та легка промисловість – 154 (0,24%) [1].

Представлені статистичні дані свідчать, що нині Україна, незважаючи на складну економічну та політичну ситуацію в країні, ще зберегла привабливість для іноземних студентів. Нагальним є завдання завдяки системі цільових заходів у сферах якості освіти і якості життя в Україні зберегти та поліпшити цю ситуацію, удосконалити управління процесом освітньої міграції, що зумовлює необхідність посилення уваги до соціалізації іноземних студентів, яка є важливим фактором ефективності навчального процесу і відбувається в новій для іноземного студента педагогічній системі.

А. Мудрик зазначає: "Оскільки суспільство є сукупністю різних соціальних, етнічних, конфесійних та інших верств та груп, остільки конкретна людина стає об'єктом соціалізації в тих з них, до яких вона входить" [6, с. 10]. Отже, іноземних студентів у соціокультурному просторі України, які долучаються до групи студентської молоді, можна розглядати як об'єкт соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу й українського соціуму. На думку А. Мудрика, "найефективніший вплив на людину як об'єкт соціалізації мають ті організації і контактні групи, з якими вона взаємодіє протягом життя" [6, с. 10]. Оскільки під час перебування в Україні іноземні студенти найбільше взаємодіють з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому навчаються, саме ці представники і мають найбільший вплив на іноземних студентів як об'єкт соціалізації.

Для ефективності процесу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України необхідно, передусім, приділяти увагу соціально контрольованій соціалізації іноземних студентів, тобто соціальному вихованню в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. А. Рижанова визначає соціальне виховання як "процес цілеспрямованого створення умов для розвитку соціальності соціальних суб'єктів у всіх сферах соціуму" [8, с. 14]. А соціальність вона визначає як "мету соціального виховання – ієрархію соціальних цінностей, соціальних якостей, соціальної поведінки – та соціально-виховний результат – прояв індивідуального позитивно-творчого ставлення до соціального буття, зокрема до сімейного, етнічного, релігійного, глобального тощо" [8, с. 14]. Соціально-педагогічна діяльність дослідниці розглядає як "науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття та розвитку соціальності суб'єктів соціуму" [8, с. 14].

Для підвищення рівня соціальності іноземних студентів необхідно в межах соціально-педагогічної діяльності реалізовувати протягом усього періоду навчання різноманітні заходи, спрямовані на формування крос-культурної грамотності й міжкультурної компетентності іноземних студентів: проведення комунікативних та адаптаційних тренінгів, ознайомлення з культурою країни перебування, організація неформального спілкування між іноземними й українськими студентами тощо.

Для визначення особливостей соціалізаційного процесу іноземних студентів у соціокультурному просторі України необхідно зважати на теоретичні та практичні здобутки сучасних психології й соціальної педагогіки щодо проблем організації навчання та перебування іноземних студентів у соціокультурному просторі України. Саме проблеми соціальної адаптації іноземних студентів привертають найбільшу увагу науковців. Соціальну адаптацію іноземних студентів в Україні вивчають К. Буракова, Н. Грищенко, Дін Сінь, Д. Порох, Ху Жунсі, Сін Чжефу. Так, Дін Сінь стверджує, що подолання труднощів соціалізації іноземних студентів відбувається успішніше, якщо адаптаційний період супроводжується спеціальною психологічною програмою, яка базується на умовах системності та цілеспрямованості, полісуб'єктності й особистісної орієнтованості, спрямованості на формування ситуації розвитку особистості і тих її параметрів, що є значущими в адаптаційний період [5, с. 13].

Різні аспекти соціальної адаптації аналізує у своїх публікаціях К. Буракова, яка розмежує поняття соціальної адаптації та соціалізації, визначаючи соціальну адаптацію як особливий процес взаємодії особи або групи із соціальним середовищем, коли індивід засвоює соціальні норми і традиції цінностей субкультури певної групи, а соціалізацію – як засвоєння індивідом не окремих, а загальних цінностей, що характеризують суспільство в цілому [2, с. 48]. На думку дослідниці, "говорячи про навчання іноземних студентів, доцільно розглядати саме процеси соціальної адаптації до нового середовища, адже першочерговою метою іноземних громадян є здобуття вищої освіти та повернення на батьківщину, а не постійне перебування та проживання на території України" [2, с. 49]. На нашу думку, доцільніше розглядати соціальну адаптацію як складову процесу соціалізації іноземних студентів, який відбувається в умовах нового освітньо-культурного середовища, і не обмежуватися стосовно іноземних студентів, у зв'язку з їхнім достатньо тривалим перебуванням на території України, лише етапом соціальної адаптації до нового середовища, оскільки, по-перше, іноземні студенти, зазвичай, особи молодого віку, коли соціалізаційні зміни ще не є сталими, по-друге, саме роки навчання у вищому навчальному закладі формують підґрунтя майбутньої професійної діяльності, реалізації кар'єрних очікувань і тому є особливими стосовно їх впливу на соціалізацію людини протягом усього життя; по-третє, від якості процесу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу здебільшого залежить те, чи стануть вони в майбутньому агентами впливу української культури у своїх країнах. У контексті процесів сучасної освітньої міграції пропонуємо розглядати соціалізацію іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу як таку, що складається з таких етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції, соціальної індивідуалізації. Кожен етап пов'язується із засвоєнням іноземними студентами соціокультурних цінностей нового соціуму, формуванням соціальних якостей та соціальної поведінки.

Поділяємо думку Н. Грищенко, що соціалізація іноземців на початковому етапі залежить від успішної соціальної адаптації. Науковець зазначає, що для вирішення проблеми соціальної адаптації

іноземних студентів необхідно створити соціально-педагогічні умови, які сприятимуть цьому процесу. Такими соціально-педагогічними умовами дослідниця вважає: створення сприятливого соціально-педагогічного середовища, єдність навчального та виховного процесу іноземних студентів, співпрацю вищого навчального закладу з іншими соціальними інститутами щодо перебування іноземних студентів [3, с. 193].

За перебування іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, як правило, відповідає окремий структурний підрозділ. Це може бути факультет підготовки іноземних студентів, центр міжнародної освіти і співробітництва, центр підготовки іноземних громадян, міжнародний відділ тощо. Цей структурний підрозділ здійснює координацію навчальної діяльності іноземних студентів, контроль якості підготовки і методичного забезпечення навчального процесу для іноземних студентів, реєстрацію їх перебування на території України, а також виховну роботу. Погоджуємося з Н. Грищенко, яка доходить висновку, що для вирішення проблеми соціалізації іноземних студентів необхідно створити освітню систему, спрямовану на формування "ефективної соціальної адаптованості студентів, соціальної компетентності, яка підпорядковуватиметься внутрішній мотивації особистості" [3, с. 195].

Висновки. Отже, наведені статистичні дані щодо іноземних студентів у соціокультурному просторі України свідчать про численність зазначеного контингенту студентської молоді. Процеси міжнародної освітньої міграції потребують удосконалення системи підготовки іноземних студентів, ефективність якої значною мірою зумовлена успішністю процесу соціалізації іноземних студентів, який відбувається, насамперед, в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. Для ефективності цього процесу в соціокультурному просторі України необхідно, передусім, приділяти увагу соціально контрольованій соціалізації іноземних студентів, тобто соціальному вихованню. Метою соціально-педагогічної діяльності щодо соціального виховання іноземних студентів є розвиток їхньої соціальності, яку можна розглядати, зважаючи на специфіку іноземних студентів, як міжкультурну соціальність.

А. Мудрик зазначає: "Суб'єктом соціалізації людина стає об'єктивно, тому що протягом усього життя на кожному віковому етапі перед нею постають завдання, від успішності вирішення яких залежить її розвиток" [6, с. 11]. Отже, завданням соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є перетворення іноземних студентів з об'єкта на суб'єкт соціалізації, що і є перспективою наших подальших досліджень.

Використані джерела

1. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу: <http://intered.com.ua/>.
2. Буракова К. В. Аналіз вагомих складових соціальної адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України на початковому етапі / К. В. Буракова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – №7 (194). – Ч. I. – С. 48-55.
3. Грищенко Н. А. Особливості соціалізації іноземних студентів вищих навчальних закладів / Н. А. Грищенко // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка. – 2012. – №5 (240). – Ч. II. – С. 192-196.
4. Груцяк В. И. Развитие системы довузовского образования иностранных граждан в Украине: [монография] / В. И. Груцяк. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2011. – 91 с.
5. Дін Сінь. Психологічний супровід соціальної адаптації китайських студентів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Сінь Дін. – Одеса, 2009. – 20 с.
6. Мудрик А. В. Человек в процессе социализации: три ипостаси / А. В. Мудрик // Вестник ПСТГУ. – Серия 4: Педагогика. Психология. – 2009. – №14. – С. 7-16.
7. Рибаченко Л. І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946-2000 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Л. І. Рибаченко. – Луганськ, 2001. – 20 с.
8. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / А. О. Рижанова. – Луганськ, 2005. – 44 с.
9. Шейко В. М. Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти): монографія / В. М. Шейко. – К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2011. – 624 с.
10. Comparing Education Statistics Across the World [Electronic resource] // Global Education Digest: Montreal, UNESCO Institute for Statistics, 2011. – 188 p. – Regime of access: <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/ged06-en.pdf>.
11. OECD (2014), "Indicator C4: Who studies abroad and where?", in Education at a Glance 2014: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris [Electronic resource]. – Regime of access: <http://dx.doi.org/10.1787/888933118656>.

**INTERNATIONAL STUDENTS AS THE OBJECTS OF SOCIALIZATION
IN THE SOCIAL AND CULTURAL ENVIRONMENT OF UKRAINE**

The aim of this paper is to examine international students as the objects of socialization in the social and cultural environment of Ukraine in the context of global educational migration, to present statistical data concerning international students in this environment, to determine the background stages of the international students training in the system of higher education of Ukraine.

The paper provides theoretical foundations of reforming the content of education in Ukraine, conceptual provisions for the development of education in our country and its integration into the world educational environment.

The author points out the importance of improving the management of the educational process that makes it necessary to increase attention to socialization of international students which is an important factor of this process. With reference to statistical data concerning international students education in Ukraine in the context of global migration educational trends the paper offers to pay attention to the social education of international students and direct their social and educational activities in educational and cultural environment of the higher educational institution to transform them from the objects into the subjects of sociality, to form their sociality. The author presents the following stages of international student's socialization: social adaptation, social integration and social individualization.

An attempt is made in this paper to determine the place of international students as the objects of socialization in social and cultural environment of Ukraine. The paper concentrates on the need of social and educational activities for the development of intercultural sociality of international students.

The information contained in this paper may be used in practice to support the correspondence of international student's education in our country to its integration into the world scientific, educational and cultural environment.

Key words: *foreign students, socialization, sociality, social education, educational and cultural environment of higher educational institutions*

Стаття надійшла до редакції 27.10.2015 р.